

# DAGENS FRÅGOR

## Bulganin-breven

Herr Bulganins epistolära frenesi har nu antagit sådana proportioner, att utrikesministrar, som i motsats till herr Gromyko har en viss parlamentarisk procedur att dras med i viktiga utrikesfrågor, med knapp nöd hinner besvara det ena brevet förrän nästa ligger i lådan. Endast den finska regeringen har utvecklat en mera expedit teknik att fånga bollen i flykten och med ett älskvärt leende omedelbart slå den tillbaka över nätet.

I det för rysk diplomati ovanligt kortfattade skriftstycke, som excellensen Erlander mottog i början av januari, sökte Moskva, efter många gilande klappar på huvudet för dygderik alliansfrihet, vinna Sveriges intresse för de i ögonblicket aktuella fältstyckena ur den ryska utrikespolitiska arsenalen: möte på högsta nivå för diskussion av nedrustningsproblemet, icke-angreppspakt mellan de två rivaliserande lägren, atomvapenfri zon i Europa, förbud mot kärnvapenexperiment m. m.

Härtill har nu svenska regeringen svarat med ett väl ciselerat ja-så. Och med de givna utgångspunkterna var det väl kanske inte mycket mer att säga. Den betydelse herr Bulganin älskvärt tillmätt Sveriges närvaro vid en internationell toppkonferens är nog tyvärr ganska illusorisk.

När den norske statsministern Gerhardsen någon vecka tidigare avgav sitt svar på Bulganins brev skedde det i formuleringar, där toleranserna måhända inte var mätta med mikrometer,

men som i gengäld pekade på något väsentligt vad gäller de nordiska ländernas relationer till Sovjet. I polemik mot ryssarnas förebråelser mot Norge vad gäller planerna att utnyttja tak-tiska raketer framhöll herr Gerhardsen, att han fann kritiken svårförståelig, då det här rörde sig om försvarsvapen, som endast kunde utnyttjas mot angripare som redan beträtt norskt område. Han fann kritiken så mycket mera svårförståelig som den kom från ett land som byggt ut hela den baltiska kusten till en bas för raketvapen — vapen som måste utgöra en mycket påtaglig realitet för den norska försvarsplaneringen. Planerna på en kärnvapenfri zon hade för Norden verkligt intresse först i den mån den kom att omfatta även dessa baser.

Även Danmarks statsminister H. C. Hansen har i sitt svar på Bulganins motsvarande brev klart sagt ifrån, att när det talas om »Nordeuropa» som ett kärnvapenfritt område bör detta »Nordeuropa» omfatta även de områden av Sovjetunionen som naturligt hör dit.

I de svenska presskommentarerna till den s. k. Rapacki-planen har dessa aspekter i det närmaste helt förbisetts. Endast herr Cassel berörde saken i förbigående i sitt utrikespolitiska inlägg i remissdebatten.

Sverige har ännu inte haft anledning att officiellt ta ställning till Rapacki-planen och andra idéer om en pacificerad zon i Europa. De synpunkter som herrar Gerhardsen och Hansen givit uttryck åt måste emellertid i hög grad ha giltighet även för Sveriges del. En-

ligt en i pressen citerad NATO-analys av den militära kraftbalansen i Östersjöområdet är Sovjet i stånd att angripa Norden med 28 divisioner och nära 6 000 flygplan, som kan starta från 180 framskjutna flygbaser med 250 andra flygfält i reserv. Antalet avskjutningsbaser för medeldistansrobotar längs järnridån från Peenemünde till Murmansk beräknas till 200 à 250. Härtill kommer marinstridskrafter av förkrossande styrka.

### Brittisk kris

Den politiska kris, som ledde till att den brittiske finansministern Peter Thorneycroft tillsammans med sina båda närmaste medarbetare Nigel Birch och Enoch Powell avgick på kvällen den 6 januari 1958, företer flera egenartade drag. Ännu har ingen helt tillfredsställande förklaring getts varför de tre ministrarna tillgrep en så drastisk åtgärd som att lämna sina poster. Så långt är läget klarlagt, som att deras avgång förestavades av oenighet om den nya budgeten. Men hur pass allvarlig var motsättningen? Premiärminister Macmillan och hans anhängare har varit mycket angelägna att minska ner meningsskiljaktigheterna mellan Thorneycroft och det övriga kabinettet till en ren bagatell. I sitt mycket fränt avfattade svarsbrev på Thorneycrofts avskedsansökan förklarade premiärministern indirekt att det endast var en summa på 50 milj. pund, vilket motsvarar ungefär 1 procent av utgifterna på driftsbudgeten, som skiljde finansministern och hans kolleger åt. Denna förklaring har inte vunnit någon allmän tilltro, och en av de tre avgångna, förre biträdande finansministern Enoch Powell, har låtit förstå, att vad som förestavade de tre ministrarnas beslut att lämna sina poster inte var någon bestämd anslagssumma eller någon viss anslagspost,

utan en fråga av principiell räckvidd. Thorneycroft skulle ha ansett att det övriga kabinettet inte var berett att lika hårt och konsekvent som han själv driva en klart anti-inflationistisk politik.

Den räntehöjning från 5 till 7 procent, som genomfördes den 19 september, visade klart hur allvarligt regeringen i allmänhet och finansministern i synnerhet bedömde det ekonomiska läget, och då framför allt valutasisituationen. Den nya, rekordhøga räntesatsen gav samtidigt besked om att regeringen var fast besluten att med alla till buds stående medel bekämpa den hotande inflationen. Allvaret i denna kamp underströks av det faktum att den inte endast gällde ett bevarande av den inhemska prisnivån utan i minst lika hög grad ett försvar för pundets ställning som internationell valuta. Storbritannien var berett att till varje pris bevara sin ställning som en av världens främsta bankirer.

Räntehöjningen åtföljdes av en skärpt kreditransonering. Ett led i denna strama politik var också att de offentliga utgifterna skulle hållas tillbaka mycket kraftigt. De förstatligade näringsgrenarna fick besked om att de under de närmaste två åren måste räkna med en nominellt oförändrad budgetram. En försämring av penningvärdet skulle alltså inte kompenseras genom ökade anslag. Regeringen var inte, förklarade Thorneycroft i underhuset, beredd att finansiera en fortsatt inflation. Även de direkta statsutgifterna skulle hållas inom en nominellt oförändrad ram, varigenom regeringen ville föregå med gott exempel. Ty det signalerade utgiftsstoppet var i stor utsträckning en varning till arbetsmarknadens parter att visa återhållsamhet när det gällde nya lönehöjningar. Om regeringen gav prov på att den var fast besluten att hålla igen, resonerade Thorneycroft, skulle detta inte kunna

undgå att utöva en dämpande effekt på de kommande avtalsförhandlingarna. Att regeringen eftersträvade ett tämligen totalt lönestopp visade dess uppmärksammade beslut att vägra godkänna en löneförbättring för vissa anställda inom den statliga sjuk- och hälsovården, trots att denna tidigare tillstyrkts av representanter för vederbörande fackföreningar och sjukvårdsmyndigheter.

Den närmast till hands liggande förklaringen till Thorneycrofts avgång är att kabinettet under förberedelsearbetet för den nya budgeten tvekat när det gällt att hålla igen beträffande nya statsutgifter, och att finansministern därvid ansett att själva grundvalen för hans stabiliseringspolitik befann sig i fara. Men exakt vad schismen gällde, om det var fråga om en viss summa pengar, om anslagen till vissa ändamål (Macmillan har låtit förstå att alltför kraftiga beskrningar av de sociala utgifterna skulle kunna få mycket allvarliga återverkningar) eller om en finanspolitisk princip, därom svävar man fortfarande i okunnighet. Att de principiella aspekterna spelat en stor roll förefaller dock sannolikt, och i det tal som Thorneycroft höll i sin valkrets en vecka efter sin avgång underströk han att han inte ville gå med på att staten ställde lägre krav på sig själv när det gällde ekonomisk återhållsamhet än vad den begärde av andra. För att emellertid samtidigt framhålla hur pass långt han trots allt varit beredd att gå för att undvika en regeringskris förklarade han, att om han kunde kritiserats för något, så var det för att han varit för eftergiven och inte tvärtom.

Vilka konsekvenser kommer Thorneycroft-krisen att få? Det är uppenbart att samliga de tre avgångna ministrarna är mycket angelägna om att inte vidga den klyfta som uppstått mellan dem och deras forna regeringskolleger. Thorneycroft själv har klart sagt ifrån

att han inte tänker ställa sig i spetsen för någon rebellrörelse inom det konservativa partiet, utan att han fortfarande är lojal mot Macmillan och kommer att stödja denne i underhuset. Den avgångne finansministern har alltså inga aspirationer på att bli en de konservativas Aneurin Bevan. Både Birch och Powell har avgett liknande lojalitetsförklaringar.

På det inre partiplanet tycks Macmillan alltså inte ha något att frukta. Däremot är det obestridligt att Thorneycrofts avgång försvagat det konservativa partiets ställning ute i landet. Regeringen Macmillan seglar i klar motvind i väljarhavet, och om den inte lyckas vända den allmänna opinionen till sin förmån inom det närmaste året kan det betraktas som tämligen säkert att nästa underhusval, vilka antagligen kommer att äga rum på våren eller hösten 1959, resulterar i en labourseger. Huvudvillkoret för en opinionssvängning är emellertid, att regeringen kan hejda inflationen. Det är alltså inte endast ett ekonomiskt utan även ett politiskt ansvar som åvilar den nye finansministern Derick Heathcoat Amory. Hans förmåga att lösa den svåra uppgift som blivit honom anförtrodd kommer att avgöra den nuvarande brittiska regeringens framtid.

### **Poujade redivivus**

För drygt tre år sedan, i januari 1955, kom mellan 100 000 och 150 000 köpmän och hantverkare från hela Frankrike till Paris i en enorm demonstration för att hylla en ny, nästan okänd pappershandlare från Saint Céré, Pierre Poujade. Ett år senare, vid nyvalet till nationalförsamlingen, fick poujadisterna 2 608 000 röster och 52 deputerade.

Sedan dess har det stadigt gått utför för Pierre Poujade som partichef. I januari 1958 hade hans tidning, »Frater-

nité-Matin», en upplaga på 16 000 exemplar och en lösnummerförsäljning i Paris på 1 500 ex. Hans politiska inflytande inskränker sig till ett trettiotal deputerade, som saknat möjlighet att spela någon som helst annan roll än den rent destruktiva att bidra vid störandet av regeringar.

Poujadismen som politisk rörelse är död. Den fick sin sensationella framgång på samma sätt som gaullismen under åren 1947-48: en enorm propagandaapparat trumfadede in Poujades namn i medvetandet, vädjande till alla de missnöjda, alla som hotades av nederlag i den hårda konkurrensen inom ett samhälle som är stätt i snabb modernisering, att sluta sig samman undre en »stark mans» fana.

Men ett parti som bärs fram av de missnöjda måste ha en snabb framgång eller duka under. När inte ens gaullismen med sin ofantligt mycket starkare förankring hos folket lyckades klara sig igenom prövningens år så är det inte att undra på att poujadismen misslyckades.

Ändå är inte poujadismen död. Den lever vidare på ett annat område, inom näringslivsorganen. Och det är här som den kan komma att göra sin verkligt viktiga insats.

I december 1955 skedde nyval av de cirka 3 000 mandaten i de 156 handelskamrarna över hela Frankrike. 40 procent tillföll U. D. C. A., Poujades rörelse.

I december 1956 skedde nyval av 60 procent av mandaten i de 98 hantverkskamrarna. Hälften av de mandat, som stod på spel, gick till U. D. C. A.

I december 1957 upprepades proceduren för ytterligare en tredjedel av platserna i handelskamrarna. Trots Poujades politiska motgångar och trots att övriga yrkesorganisationer sammanslöt sig för att bekämpa honom så märktes ingen nedgång i hans andel bland väljarna, och för närvarande är

34 procent av platserna i handelskamrarna besatta av poujadister. I många distrikt dominerar de fullständigt handelstribunalerna och råden för arbetskonflikter (conseils de prud'hommes) — organen för skiljedom i lokala, mindre civilmål på näringslivets område — liksom socialförsäkringskassorna (i Frankrike är socialförsäkringssystemet starkt decentraliserat).

Ytterligare ett tecken på U. D. C. A:s makt är att regeringen har funnit det lämpligast att uppskjuta nyvalen till jordbrukskamrarna, som egentligen skulle ha ägt rum i början av detta år, av fruktan för en alltför stark poujadistisk seger.

Medan poujadismen har slocknat som ett utblåst ljus i Paris, lever den alltså vidare med överraskande kraft ute på franska landsbygden. Och där håller Pierre Poujade på att bygga upp en helt ny organisation, med ett nytt program och en ny bas.

Han har accepterat den bittra sanningen, att ett negativt program med skatteskolkanudet som främsta punkt inte håller i längden. Han är lika häftigt kritisk mot regeringen som förr, han är lika grovt agitatorisk i sina utfall. Men samtidigt har han förnyat sig. I sin kamp för att förbättra småhandlarnas och småhantverkarnas ställning har han funnit den bästa lösningen i ett samarbete, vars likhet med kooperationen han energiskt men förgäves försöker bortförklara.

Nu organiserar Poujade i själva verket producentkooperativa sammanslutningar. Men dessutom håller han på att reformera distributionssystemet, som tidigare var ett av de verkligt fruktansvärda hindren för den ekonomiska utvecklingen i Frankrike. Genom distributionskedjor underlättar han inköpet för småhandeln och möjliggör lägre, konkurrenskraftigare priser.

Hans sista uppslag är en »småhandelsbank», där alla kan teckna aktier

på 10 000 francs och vars främsta uppgift inte är att själv lämna lån utan att ställa garantier för de småhandlare, som söker banklån för att modernisera och utvidga verksamheten.

Den nya given är ännu alldeles för färsk för att man skall kunna säga något om dess chanser till framgång. Nu arbetar Poujade på lång sikt. Tidigare var hans namn symbolen för allt bakåsträvande och efterblivet i det franska näringslivet. Nu måste han själv kämpa mot de krafterna, om han skall lyckas leva vidare som fransk förgrundsgestalt.

### Folkkapitalism

För den grupp människor, som med varierande styrka i samspelet lägger planer för den politiska oppositionens spelföring här i landet bör det väl — långt innan 1958 års katastrofbudget låg häftad och skuren på kammarpulpeterna — ha stått klart att tiden var mogen för en spektakulär repertoarförändring. De behagliga styckena hade haft sin tid; den reflekterande publiken — en alltmer växande skara — ropade fastmer på obehagliga stycken, om ej rentav stycken för puritaner.

Från såväl höger- som folkpartihåll har på kamrarnas bord lagts försök till problemlösningar, som icke ryggas för obehagligheter när det gäller att bromsa statsutgifternas blinda acceleration. Högerns budgetalternativ kommenteras på annan plats i detta nummer. Det lär komma att bli tillfälle att återvända till frågan under vad som ser ut att bli det dubbla valåret 1958.

Det finns emellertid bland högerns partimotioner en annan, som försöker fånga något längre perspektiv än dagens finanskris. I motionerna I: 226 och II: 276 har föreslagits ett program för främjande av egendomens spridning till allt större medborgargrupper,

i första hand genom ett överförande av vissa företag nu i statsdrift till ett stort antal små enskilda ägare. En konkret början skall göras med Statens Skogsindustrier, ett företag, vars nuvarande organisationsform som bekant kostat skattebetalarna dryga pengar. Vidare vidhålls kravet i en högermotion vid 1957 års riksdag på en utförsäljning till allmänheten av de av staten från Grängesbergsbolaget förvärvade stamaktierna i LKAB. Denna försäljning bör ske till ett lågt nominalvärde och i övrigt på så sätt att största möjliga spridning av aktieinnehavet uppnås.

Dessa »folkkapitalismens» första svar i vårt land ger anledning till en kort överblick över tankegångar, som på senare år kommit att få allt starkare betydelse i europeisk politik.

Ideerna om ett folk av fria egendomsägare får väl sägas ha amerikanskt ursprung; de ingår, utan polemisk artikulation, i vad som brukar kallas »The American Way of Life». Men det är i Europa de blivit slagträn i den politiska debatten, nyttjade mot den socialistiska kollektivismen av både revolutionär och revisionistisk kaliber. Toryreformisterna i England, Quintin Hogg, R. A. Butler och deras krets, svarade för de tidigaste impulserna åren efter kriget, tankar, som propagandistiskt fullföljdes i det konservativa partiets slogan »property-owning democracy». Toryreformisterna sökte för sin del lösningen av egendomsspridningens problem främst i de anställdas delägarskap (co-partnership) i de företag där de var anställda. Olika system för co-partnership spelade åren efter kriget en avsevärd roll i den interna debatten inom det konservativa partiet. Efter 1951 har torypartiets arga unga män såsom kabinetsministrar fått mera handgripliga bekymmer att syssla med, och egendomsspridningens mera luftiga teorier har åtminstone temporärt

trängts undan ur den praktiska politiken. Å andra sidan får man inte glömma bort, att en rad konkreta reformer brutit den tidigare kollektiviseringstendensen och banat vägen för vidgat enskilt ägande på folklig grund: avsocialiseringen av stålindustrien och vägtransporterna, brytandet av det kommunala monopolet på bostadsbyggandets område, sänkningen av de direkta skatterna m. m.

På kontinenten har liknande teorier med tyngd, grundlighet och icke så liten långtråkighet förts fram av Wilhelm Röpke och andra nyliberala teoretiker. Så mycket grönare har praktikens träd lövats, främst i Österrike och Västtyskland.

Ett osökt tillfälle till konkreta avkollektiviseringsåtgärder erbjöd sig för de borgerliga partierna i Österrike när ryssarna efter statsfördraget återlämnade ett antal företag inom olika branscher till den österrikiska staten. Varje försök i denna riktning måste emellertid med nödvändighet leda till en kraftmätning med de i koalitionsregeringen ingående socialdemokraterna, för vilka en även partiell privatisering måste framstå såsom ett steg tillbaka och ett förslösande av goda gåvor. En närmare inventering av de överlämnade företagen visade emellertid, att deras kapitaltillgångar var till den grad utsugna av ryssarna, att utomordentliga åtgärder krävdes för att finansiera en återuppbyggnad. Med hänsyn till Österrikes svåra kapitalbrist tvangs därför socialdemokraterna till en kompromiss, och vissa av de ifrågasvarande företagen tilläts emittera s. k. folkaktier till låga nominella värden. Kompromissen med socialdemokraterna förklarar vissa egendomligheter i utformningen av det första folkaktieexperimentet.

För detta experiment utvaldes icke direkt producerande företag utan två statliga banker, Creditanstalt-Bankver-

ein och Länderbank AG. Dessa tilläts tillsammans emittera preferensaktier utan rösträtt till ett sammanlagt nominalvärde av 225 milj. schilling, motsvarande 30 % av det totala aktiekapitalet. Dessa aktier garanterades en minimiutdelning å 6 %. En maximering av teckningsrätten till 7 000 schilling per köpare för Creditanstalt-Bankverein och till 4 000 schilling för Länderbank stipulerades vidare. Slutligen medgavs ett avbetalningssystem, enligt vilket tecknade poster skulle få betalas i fem månadsrater.

När teckningstiden för de bägge emissionerna utlöpt kunde konstateras, att bägge i avsevärd utsträckning hade övertecknats, i det att anbud till ett totalt värde av 407 milj. sch. hade inlöpt å utbudna 225 milj. sch.

Avsikten med folkaktieemissionerna hade varit att intressera ett helt nytt klientel, nämligen de lägre inkomsttagarna, för aktiesparande. Såsom ett belegg för att detta syfte till stora delar vunnits kan noteras, att 85 % av anbudsposterna vad gäller Creditanstalt och 70 % vad gäller Länderbank var lägre än den fastställda maximigränsen, 7 000 resp. 4 000 sch.

Bland skeptikerna mot folkaktieidén — främst på socialdemokratiskt håll — hade hävdats, att en utvidgning av aktiesparandet till de lägre inkomstgrupperna sannolikt endast skulle komma att medföra en omfördelning av redan befintliga sparmedel. Enligt vad som efteråt kunnat konstateras torde emellertid ingen större avtappning av exempelvis sparkonton i bankerna ha ägt rum.

Utöver preferensaktierna emitterades samtidigt stamaktier i de bägge bankerna till ett värde av 50 resp. 25 milj. sch., motsvarande 10 % av aktiekapitalet. Dessa emissioner försiggick enligt en metod, som i än högre grad bar den politiska kompromissens prägel. Teckningsrätten till aktierna fördelades

nämligen i proportionen 6:4 på två speciellt för ändamålet bildade bank-syndikat, vilka var affilierade med vart och ett av de två största politiska partierna, Volkspartei och socialdemokraterna. I den mån aktierna icke behölls i de ifrågavarande syndikatens egen portfölj utbjöds de härefter till respektive partier närstående organisationer och privatpersoner, varvid dock stipulerades, att rösträtten för viss tid skulle kvarligga hos syndikatet. Endast Volkspartei lät sitt syndikat fritt utbjuda 4 milj. sch. Credit-verein och 2 milj. sch. Länderbankaktier. Efterfrågan på dessa papper var stark, dock ej att jämföra med förhållandet vad gäller preferensaktierna. Detta torde icke enbart sammanhänga med att emissionskursen var högre för stam- än för preferensaktierna — 135 mot 115 %. Den med stamaktierna förbundna rösträtten var givetvis tämligen illusorisk för den enskilde köparen, då den totala emissionen blott uppgick till 10 % av aktiekapitalet och huvuddelen av dessa 10 % kvarlåg hos syndikaten.

Den lyckade utgången av de första folkaktieexperimenten — man syntes ju här ha vunnit icke blott nytt kapital i form av ökat sparande, utan även lyckats intressera helt nya folkgrupper för ett individuellt ägande — har medfört, att man inom Volkspartei ser mera optimistiskt på möjligheterna att partiellt återföra andra delar av den statliga företagsamheten i enskild hand. Å andra sidan torde motståndet mot ytterligare steg i denna riktning ha hårdnat bland socialdemokraterna. Däremot är många socialdemokratiska chefer för förstatligade industrier positivt inställda till denna möjlighet att skaffa nytt kapital. En rad sådana företag, bl. a. åtskilliga kraftföretag, väntar enligt uppgift på tillstånd att få igångsätta folkaktieemissioner.

Även i Västtyskland har folkaktie-

idén under det senaste året varit föremål för en livlig debatt. Professor Erhard har i skilda sammanhang framfört tanken såsom ett led i strävandena att sprida det direkta ägandet till allt bredare folklager. Även det fria demokratiska partiet har givit uttryck för liknande tankegångar bl. a. i en motion till förbundsdagen förra året rörande begränsning av statens ekonomiska verksamhet.

Frågan erhöll för första gången en teoretisk genomarbetning i ett betänkande från professor Erhards ministerium rörande kapitalbildningen i förbundsrepubliken (Sonderhefte zum Bericht über die wirtschaftliche Lage in der Bundesrepublik, Heft 3/Februar 1957). Det framhålles i detta betänkande bl. a., att av den totala kapitalbildningen i landet f. n. 80 % sker antingen via beskattningen eller genom självfinansiering inom företagen. Denna ordning, som hade sin bakgrund i de speciella förhållandena under de första efterkrigsåren, finge betraktas som en anomali. Det på höga skatter byggda offentliga sparandet ledde till en alltmer utpräglad statskapitalism med härav följande vådor. Företagens självfinansiering ledde till högre priser och medförde en koncentration av den enskilda kapitalbildningen hos de större företagen.

Det vore därför nödvändigt att få till stånd en strukturförändring inom kapitalbildningen. Den offentliga sektorns skattefinansierade kapitalbildning och företagens självfinansiering måste motverkas genom ett sparande, spritt inom vidast möjliga befolkningslager. Medlet att nå detta vore i första hand en lineär skattesänkning, avskaffandet av den degressiva avskrivningsrätten samt energiska åtgärder till en stabilisering av penningvärdet. I syfte att bereda företagen bättre möjligheter till finansiering från en fri och effektiv kapitalmarknad borde dubbelbe-

skattningen av aktiesparandet upphävas.

Ett viktigt medel till stimulerandet av de breda lagrens sparande utgjorde enligt betänkandet emissioner av aktier med låga nominalvärden och inrättandet av s. k. investment-klubbar. Erfarenheterna från USA visade att man genom upplysning och propaganda på relativt kort tid kunde vinna stora medborgarlager för denna typ av sparande. Antalet aktieägare har i USA under en treårsperiod vuxit med en tredjedel till totalt 8 1/2 miljoner människor.

Som ett led i dessa strävanden borde det övervägas, att under vissa betingelser reprivatisera vissa statsägda företag genom emission av småaktier.

Ett steg till ett praktiskt genomförande av dessa idéer togs när professor Erhard vid CDU:s partikongress i Hamburg den 14 maj förra året meddelade, att partiets förbundsdagsgrupp motionsvägen redan under pågående session komme att väcka förslag om reprivatisering av en del Volkswagenwerke i Wolfsburg genom emission av »folkaktier» med ett nominalvärde av 50 DM. Vissa garantier mot samling av större aktieposter på få händer komme att genomföras, och mindre bemedlade komme att erhålla vissa rabattförmåner — 10 till 20 % — vid anskaffningen av aktierna.

Till den bebådade motionen, som väcktes i maj, fanns fogad en lagtext, som innehåller åtskilliga intressanta konstruktioner, speciellt med utgångspunkt från aspekten hur en fortlöpande koncentration av aktierna i de privatiserade statsföretagen på ett fåtal enskilda händer i en framtid skall kunna undvikas. Överlåtelse skall sålunda underställas företagets styrelse för godkännande, vilket skall vägras enligt vissa kriterier. Förvärv av folkaktierna skall vidare icke få ske av andra än fysiska personer.

Motionen har ännu icke slutbehandlats i förbundsdagen. Från socialdemokratiskt håll har föreslagits, att Volkswagenwerke ombildas till en allmännyttig stiftelse i syfte att producera billiga bilar och främja konkurrensen på bilmarknaden. Med hänsyn till den kritik som från skilda håll framkommit är det väl sannolikt, att den under den parlamentariska proceduren kommer att åtskilligt avslipas. Förutom den principiellt politiska kritiken från socialdemokratiskt håll har företagsledning och anställda i Volkswagenwerke ställt sig avvisande till tanken, regeringen i delstaten Niedersachsen har hänvisat till att rättstvisten om äganderätten till Volkswagenwerken ännu ej avgjorts, och även vissa borgerliga tidningar har ställt sig skeptiska och betecknat förslaget som föga genomarbetat. Erhard har dock hårdnackat hållit fast vid tanken, och i den regeringsdeklaration som efter valsegern publicerats av CDU spelar privatiseringsidéerna en framträdande roll, även om de formulerats i mera allmänna ordalag. Den nye specialministern för de statliga företagen Lindrath har inför pressen förklarat, att privatiseringsproblemen komme att stå i centrum för hans intresse. Här har av allt att döma Erhard i Lindrath fått en man efter sitt sinne. Den långdragna tvisten med förre finansministern Schäffer rörde sig bl. a. just om här berörda frågor.

CDU-motionen, som väl var avsedd som valammunition, tycks dock inte ha spelat någon större roll i valdebatten. Som ett kuriosum kan nämnas, att CDU i Volkswagen-staden Wolfsburg kunde registrera en vacker ökning av sin majoritet.

Den tyska debatten i frågan bör ses mot bakgrunden av att den västtyska staten ur konkursboet efter tredje riket fått på sin lott industriella och andra produktiva anläggningar, som gjort



den till landets utan varje jämförelse störste koncernföretagare. Denna del av statsförmögenheten beräknas till drygt 4 miljarder DM.

### Rymdsatelliter och lektorsbrist

Det ryska försprånget i kampen om att komma först och högst i världsrymden har på amerikanskt håll utlöst diverse funderingar om orsakerna till dagens läge. Och även om vi i vårt land inte har någon ambition att inmuta månen, finns det nog vissa lärdomar att dra av de amerikanska erfarenheterna. Den framstående atomforskaren Oppenheimer har helt nyligen hävdad, att en av anledningarna till att Amerika förlorat terräng är, att undervisningen i USA ofta är illa skött, att lärarna är dåligt och forskarna inte tillräckligt betalda. Hans slutsats är att större understöd måste ges åt undervisning och forskning. Amerika bör hjälpa andra stater i den fria världen, den vetenskapliga observationen i andra länder bör stärkas!

Nu finns det väl ingen som rimligen vill påstå, att undervisningen i våra svenska skolor är misskött. Inte heller är det så att våra lärare generellt sett är sämre betalda än andra offentliga tjänstemän — de invändningar man för närvarande framför hänför sig till löneavvägningen mellan vissa lärarkategorier med olika utbildning.

Men naturligtvis är man alltid berättigad och skyldig att ställa frågan: kan våra skolor skötas ännu bättre, kan vår undervisning bli ännu bättre och effektivare? Och då man inte rimligen kan ifrågasätta, att det finns ett starkt samband mellan lärarens ämneskunskaper och undervisningens resultat, måste man säga sig, att undervisningen kan bli bättre.

Det är ungefär tio år sedan de första mera alarmerande synpunkterna på de

högre skolornas tilltagande lärarbrist framfördes. Och under de gångna åren är det närmast lärarsituationen på realskolenivån, som stått i förgrunden. Jämte lokalsvårigheterna är det den som förorsakat, att uppgiften för skolväsendets huvudmän att balansera de stora årskullarnas både absolut och relativt ökande krav på en tillfredsställande utbildning blivit alltmera svår-bemästrad.

Det är klart att i exceptionella situationer, under onormala förhållanden får man både finna och finna sig i lösningar, som förhindrar, att en kris utvecklar sig till full katastrof. De stora årskullarnas utbildningsbanor har sålunda måst tillgodoses både genom nödlösningar på lärarsidan och skolorganisatoriska konstgrepp av typ den 3-åriga realskolan; graden och omfattningen av dylika åtgärder kan alltid diskuteras. Men just nu förefaller det som om man försöker vänja oss vid att såsom normal acceptera en lärarutbildning för realskolan och dess motsvarigheter som av alla utom — givetvis — de berörda lärarna ursprungligen betraktades som en ren krisföreteelse. Det är givet, att idéerna finslipats under det årtionde de diskuterats, men metodik kan aldrig ersätta fördjupad ämneskunskap. Ju högre upp i klasserna man kommer desto snabbare kommer ihålligheterna att avslöjas. Och snart står vi där med trängseln mitt uppe i de högre klasserna. I mitten på 60-talet kommer de stora årskullarna att medföra, att det är gymnasiet som kämpar med lokal- och lärarproblem.

Dessbättre tyder allting på att de ansvariga skolmyndigheterna icke ämnar låta sig tagas på sängen av de problem, som anmäler sig. I varje fall håller man sig med mer eller mindre exakta kalkyler beträffande det elevtryck, som gymnasierna beräknas få kännning av. Och skolöverstyrelsen har genom utredningar och på annat sätt riktat

uppmärksamheten på de behov, samhället måste tillgodose. Man väntar sålunda, att landets gymnasiorganisation 1965 måste vara i stånd att meddela undervisning åt ca 28 000 fler lärjungar än som nu går i landets gymnasiala utbildningsanstalter — det innebär en ökning med drygt 80 %!

Det är inte omotiverat att föreställa sig, att om det är otillfredsställande att tumma på kompetenskraven på realskolans lärare, så är det ödesdigert att göra avkall på lärarnas ämneskunskaper på gymnasiet. Det är här grunden lägges för en fortsatt högre utbildning; vad som försummas på gymnasiet måste köpas dyrt, mycket dyrt i form av förlorad tid och minskade studieförutsättningar under den fortsatta utbildningen. När man så går till verkligheten, till dagens verklighet i våra gymnasier finner man, att situationen förvisso är alarmerande. Redan nu när vi bara har ungefär 8 000 elever i sista ringen mot beräknade 16 000 år 1965 har många gymnasier oerhörda personalsvårigheter. Det låter kanske inte så mycket, att det aktuella underskottet på lektorer vid statsläroverken uppgår till drygt 17 %. Men som vanligt är spridningen av kompetent arbetskraft ojämn — i norrlandsområdet är sålunda endast hälften av lektoraten besatta med behöriga lärare. Och ännu allvarligare ter sig situationen vid de kommunala gymnasierna, där — bortsett från Stockholms-, Göteborgs- och Malmöområdena — två tredjedelar av samtliga lektorstjänster är vakanta. Det finns gymnasier, som av 6 tjänster endast har en enda besatt med ordinarie innehavare. Och de kommunala gymnasierna är värda särskild uppmärksamhet i sammanhanget, eftersom alla nya gymnasier — bortsett från s. k. försöksgymnasier — börjar som kommunala för att efter en övergångstid på i runt tal 5 år successivt förstatligas. För att dels fylla de vakanser

som för närvarande finns och dels tillgodose den utökade gymnasiorganisationen behövs fram till 1965 en tillströmning på omkring 900 lektorskompetenta lärare. Men därtill har man vidare att lägga det ersättningsbehov, som anmäler sig genom pensionsavgång och liknande, uppskattningsvis ytterligare ett hundratal. Läget på personalsidan är förvisso icke gynnsamt för en expanderande gymnasiorganisation. Naturligtvis kommer därför så småningom någon att — i analogi med vad som förekom när frågan gällde realskolans adjunkter — resa spørgsmålet om det verkligen behövs så högt utbildade lärare som lektorer för att undervisa på gymnasiet. Sedan länge — kommer man att säga — har ju den större delen av undervisningen bedrivits av adjunkter — och detta utan invändningar!

Men förvisso behövs det lektorer, kanske inte minst på de nya gymnasierna, som kommer att växa upp ute i landet med ganska små realskolor som underlag. Lektorerna har många uppgifter vid läroverken förutom undervisning, och den icke oviktigaste är att fungera som huvudlärare. Med detta uppdrag följer skyldigheter att följa med den vetenskapliga, pedagogiska och metodologiska utvecklingen i sitt ämne för att kunna göra nya vetenskapliga och pedagogiska rön fruktbarande för skolans arbete, antingen detta nu sker i direktkontakt med yngre och ovana lärare eller genom insatser i ämneskonferenserna. Dessa och övriga arbetsuppgifter, t. ex. institutionsföreståndarskapet, ställer så stora krav på djupgående insikter i resp. ämnen att det förvisso icke går att ersätta lektorerna med personal med annan och lägre teoretisk utbildning.

Denna skildring av lektorssituationen vid gymnasierna skulle inte vara fullständig, om man icke också för-

sökte lämna ett besked om möjligheterna att tillgodose behovet av lektorer med vedertagen utbildning. Vad man emellertid här kan utläsa ur tillgänglig statistik och verkställda opinionsundersökningar ger icke anledning till någon särskilt optimistisk bedömning av framtiden. Otvivelaktigt har det relativt hyggliga utfallet för adjunkternas del av 1952 års löneavtal tillsammans med vissa andra åtgärder bidragit till det kraftigt ökade antalet magisterexamina under 1950-talet. Däremot har antalet licentiatexamina och doktorsdisputationer icke på något sätt följt med i utvecklingen. Detta stillestånd beträffande licentiatexamina är särskilt värt att observeras, eftersom med 1952 års avtal följde, att lektorstjänsterna blev på normal väg tillgängliga för licentiater. Licentiatexamen förändrades på så sätt från att vara i huvudsak en etapp på vägen till doktorsgraden till att bli en examen med ett självständigt kompetensvärde.

Detta förhållande kan inte innebära annat än att den ekonomiska förmån, som erbjöds licentiatlektorerna i form av högre lön redan 1952 ansågs i förhållande till adjunktslönen ej ge kompensation för de längre studierna. Genom ikraftträdandet av den statliga löneplan, som tillämpas fr. o. m. 1957, har relationen mellan adjunkts- och licentiatlektorslön förändrats ytterligare till den senares nackdel, kanske inte så mycket som man på sina håll inbillat sig, men ändå alldeles tillräckligt för att utlösa negativa reaktioner. Svaren på en nyligen verkställd rundfråga till studerande vid Stockholms högskola, vilka avlagt magisterexamen i vissa vanliga skolämnen under 1957, belyser situationen. Av tillfrågade 86 personer (totala antalet examinerade utgjorde 102, av vilka 16 ej kunnat anträffas) förklarade sig endast 7 ha för avsikt att fortsätta sina studier. Även om samtliga dessa 7 och kanske ytter-

ligare några, som redan gett sig in på lärarbanan, kommer att fullfölja sina studier till högre examina är de därmed ingalunda »räddade» åt gymnasieorganisationen. Tvärtom är det mycket som tyder på att inte minst naturvetarna kommer att söka sig till andra arbetsuppgifter i samhället än lärarbanan.

Den ovan omtalade rundfrågan har gett klart belägg för att många av de nyutexaminerade magistrarna valt adjunktskarriären framför licentiatstudier och lektorskarriär just därför, att licentiatlektorslönen ansetts vara alltför liten i förhållande till utbildningskostnaderna samt den långa studietiden. Och tyvärr är det en realistisk bedömning, som de unga magistrarna gör: även en så ofullständig livslönerekalkyl som blott och bart en summering av adjunktens och licentiatlektorns samlade årslöner ger besked om att lektorns högre årslön icke kompenserar inkomstbortfallet under den med 4-5 år förlängda studietiden.

Vad som här behöver åtgöras är sålunda ganska klart. Och med tanke på den tid, som studierna tar, måste det också göras snart om man vill ha fram lektorskompetenta lärare, innan gymnasieorganisationen brakat samman. Den som känner dåligt samvete av att plädера för eller medverka till kostnadsökningar för staten i nuvarande betryckta ekonomiska läge må betänka, att det finns ett direkt och ofrånkomligt samband mellan ett samhälles förmåga att följa med i utvecklingen och kvaliteten på den undervisning, som erbjudes de unga. Och därmed är vi tillbaka till Oppenheimer!

### Kampen mot brottsligheten

Brottslighetens tilltagande omfattning har på senare år kommit att framstå som ett av de allvarligaste samhällsproblemen. Den officiella kriminalpo-

litiken har arbetat med diverse »reformer» i humanitär anda, nya behandlingsformer som av sina förespråkare förmodats bättre kunna råda bot på det onda än en äldre tids »hårdare» system. Oavsett vad anledningarna kan vara, är det tydligt, att vår kriminalpolitik i den meningen misslyckats, att brottsligheten under den tid det gäller alldeles inte visat tecken till att minska. Fastmer rapporteras, att ungdomsbrottsligheten — och den är i sammanhanget av alldeles avgörande betydelse — tenderat inte endast att öka i omfattning, utan även att tränga allt längre ner i åldersklasserna och anta allt mer elakartade former.

Inför denna situation kan lätt nog befaras en aggressiv reaktion från en allmänhet, som förlorat tålamodet. Risken är stor, att opinionen utan närmare prövning kräver att man skall lämna de humana principerna för modern kriminalvård, att man skall övergå till att använda de gamla hårdhandskarna, när vad som uppfattas som silkesvantarna inte tycks hjälpa.

Ett karakteristiskt exempel på en sådan reaktion utgör ett uttalande av centerpartiets ledare.

Hr Hedlund uttalade sig i frågan för Stockholms-Tidningen den 2 januari detta år. Han signalerade därvid en framstöt från centerpartiets sida — som sedan också kommit fram motionsvägen — om en »skärpt strafflagstiftning mot ligamedlemmar och nidingar». Hårdare tag överlag mot ligister och våldsverkare, vore enligt hr Hedlund av nöden för att vi skulle kunna få frid på gatorna och i hemmen.

Självfallet ligger det något riktigt i hr Hedlunds synpunkter. Tvivelsutan har den individualpreventiva synpunkten fått till den grad dominera kriminalpolitiken i vårt land, att den laglydiga majoritetens rimliga krav på säkerhet till person och egendom bli-

vit eftersatt. Icke desto mindre är det beklämmande att en person i hr Hedlunds ställning, och med den speciella förtrogenhet med problemet han som förutvarande polisminister torde få anses ha, uttrycker sig så onyanserat.

Med största tillfredsställelse noterar man därför, att saken utförligt behandlades i remissdebatten av högerpartiets expert på detta område, hr Munktell. Denne betonar, att läget visserligen är allvarligt, men att det inte därför finns skäl att acceptera en rent reaktionär politik på det kriminologiska området. »Det finns något som heter att kasta ut barnet med badvattnet. Det misstaget får vi inte göra.» »Det finns bärande principer i reformverket, som står i djupaste överensstämmelse med den västerländska civilisationstraditionen, och de idéerna måste vi hålla fast vid.»

Även hr Munktell understryker visserligen vikten av att allmänpreventionen mera uppmärksammas. Det angelägna problemet härvidlag är dock inte i och för sig att skärpa den nuvarande strafflagstiftningen, utan att se till att brottslingarna överhuvud snabbara och effektivare än nu råkar ut för någon form av samhällsreaktion.

»Det är inte nödvändigt och ur humanitär synpunkt inte godtagbart, att man går tillbaka till primitivare metoder i form av kraftiga straffskärpningar och en brutaliserad straffverkställighet. Problemet tycks mig framför allt vara att finna någon form av samhällsreaktion mot tidiga utslag av kriminalitet, någon form som genom att det faktiskt händer någonting, som både brottslingarna och andra människor märker, kan bilda en av spärrarna mot det stegvisa och mjuka glidandet in i en förvänd inställning gentemot samhället.»

»Ett tänkbart sätt att skapa en dylik spärr har skisserats av justitiekanslern i hans yttrande över strafflagberedningens förslag till skyddslag, eller som

jag föredrar att kalla det, strafflag. Han tänker sig närmast ett slags arreststraff 'kanske ej längre än 8 dagar och vanligen en eller blott ett par dagar'. Denna tanke, som inte är ny, förtjänar att även hos oss noga övervägas. För min del tror jag att ett dylikt straff — låt mig kalla det civilarrest — bör ha en mycket vid latitud men det bör under inga omständigheter få överskrida låt mig säga 30 dagar; till längden är jag dock inte beredd att i dag ta någon ståndpunkt. Först och främst måste straffet komma så snabbt som möjligt efter upptäckten av brottet. Det bör därför i varje fall ådömas så snart åtal på ett brott har väckts. Ja, det kan ifrågasättas, om det ej bör komma ännu snabbare. Eventuella övriga förbrytelser, som vederbörande begått, får utredas samtidigt eller efter civilarresten.»

Hr Munktell skisserar några av de omständigheter, som gjort, att de i och för sig riktiga humanitära reformerna icke kunnat tillämpas på ett effektivt sätt. Rekryteringen av fångvårdspersonalen och dess utbildning är alltför högst otillfredsställande. Ungdomsvårdsskolorna har inte fått de resurser de måste ha för att kunna lösa sina uppgifter. Skall den nuvarande politiken, som går ut på att i allt större utsträckning använda ungdomsvårdssko-

lor såsom ett medel för ungdomars tillrättaförande, ha någon mening, måste det finnas personal och lokaler i tillräcklig utsträckning för individualiserad behandling, en behandling som måste sättas in så snabbt som möjligt. Det går inte med dessa hopplösa väntetider, under vilka människor ofta ytterligare kriminaliseras.

Kanske lika allvarlig som någon av dessa brister är till slut, att den kriminologiska forskningen inte i tid rustats upp så att den kunnat ge en fastare grund av faktiska kunskaper för det ivriga experimenterande med människors öden som kriminalpolitiken kommit att bli. Den kostnad det här är fråga om skulle vara obetydlig i jämförelse med de utgifter som illa planlagda försök utan tillfredsställande vetenskapligt underlag måste medföra — bortsett från de mänskliga riskerna. — Hr Munktell stod dessbättre inte ensam med sitt yrkande på en upprustning av den kriminologiska forskningen. I första kammaren framfördes liknande synpunkter energiskt av fru Wallentheim.

Regeringen har däremot inte visat någon förståelse för saken — en av de dystrare bristerna i årets statsverksproposition är, att den så länge begärda professuren i kriminologi fortfarande inte kommit med.